

Anotace diplomových prací (1991-1995)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 1996, vol. 45, iss. M1, pp. [95]-104

ISBN 80-210-1526-8

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113703>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANOTACE DIPLOMOVÝCH PRACÍ 1991—1995

Ladislav Štěpánek, Problém poznání v archeologii. „Archeologie badatele“ (Brno 1992). 180 str.

Téma magisterské práce přesahuje z úrovně prehistorie do roviny filozofické. Cílem bylo shrnutí mimomarxistických gnoseologických teorií, jejich vzájemná konfrontace a zaujetí vlastního stanoviska k procesu poznání v archeologii.

Úvodem je podána definice archeologie jakožto „vědy o člověku, kterého studuje v procesu dějin prostřednictvím hmotných pramenů“. Je vysloven požadavek důsledného vytěžování archeologických pramenů až do úrovně jakýchsi „antropologických konstant“, přičemž nejsou bezvýhradně podceňeny nebo odsouzeny práce typu „Fontes“, pro naši, zvláště moravskou, archeologii příznačné.

Při formulaci cílů archeologie je kladen důraz na zjišťování „tendencí lidského směřování“. Koncipována je snaha o postžení „nového archeologického paradigmatu“, které v procesu empirického i racionálního poznání předpokládá vedle pozitivistické fáze a její historické nadstavby ještě fázi filozofickou, přidávající jakýsi „jednotlivý filozofický pohled“. Zdůrazňuje se subjektivita lidského poznání, podmíněná osobností badatele („archeologie badatele“), volá se po empatickém typu poznání, připouští se dokonce snový typ poznání a moment vnuknutí vzájemných souvislostí. Za ideální metodu poznání je považována forma eseje, která jediná je schopna doplnit kamenky do mozaiky poznání.

V exkurzu o keltském torquesu je demonstrována nově proklamovaná metoda poznání v archeologii: prostřednictvím torquesu jakožto vyjádření „hérojského ideálu“ se autor pokouší nahlédnout do hlubin keltské a postkeltské společnosti.

[Vedoucí diplomové práce ani její oponent se s řadou formulací v této studii neztotožnili.]

Lenka Krušinová, Vývoj slovanského osídlení v povodí horní Radbuzy do poloviny 13. století (Brno 1993). 403 str., 66 obr., XLII fotografických tab.

Diplomová práce řeší v rámci menšího regionu problematiku vývoje a struktury slovanského osídlení konce 7. či 8. až poloviny 13. věku. Zvolený region na horní Radbuze, vymezený rámcově Stodem, Domažlicemi a Horšovským Týnem, představuje svojí polohou na spojnici Čech s Bavorskem velmi důležitou oblast pro sledování vzájemných vztahů mezi oběma zeměmi, vztahů k původnímu slovanskému osídlení na západní straně Českého lesa v povodí Řezné, Kouby a Nábby, později převrstvenému německou kolonizací, která nakonec právě ve 13. věku postupuje přes pohraniční horstva na území Čech.

Práce je rozčleněna do 6 kapitol či oddílů. Úvodní seznamuje s cílem práce, metodou a důvody výběru oblasti, druhý s geogr. vymezením regionu a přírodními poměry a třetí informuje o dějích výzkumu regionu a jeho současném stavu. Základ práce je ve 4. kap. („Slovanské osídlení“), rozdělené do dvou částí. V první je chronologické vymezení a třídění materiálu včetně některých dalších terminologických otázek (hrad, hradiště atd.). Druhá pak obsahuje vlastní soupis a rozbor nálezů ze 36 studovaných nalezišť regionu. Mezi největší zpracované soubory zde patří lokality Domažlice „V potocích“, Horšov, Horšovský Týn-zámek, náměstí a Dolní Valdorf, Smolov, Svrž-
no a Tasnovice-hradiště Štítary.

Pátá kap. „Vývoj a struktura slovanského osídlení“ hodnotí vývoj osídlení na základě chronologie archeologických pramenů, který rozděluje na 3 časové úseky (konec 7. stol. až rok 800, 800–950, 950–1100), pak podává obecněji koncipovaný historický exkurs zaměřený především k problematice hospodářského vývoje 12. a 1. pol. 13. věku, otázek církevní organizace i ekonomiky dominií církevních feudálů a problematiky spojené s názory na původ Chodů. Dále plínáší soupis lokalit doložených nejstaršími písemnými prameny, seznam románské a gotické architektury studovaného regionu. Závěr oddílu pak obsahuje nástin změn ve struktuře osídlení ve 12. a v 1. pol. 13. stol. Právě pro toto klíčové období je velice obtížné podat základní schéma vývoje osídlení celé oblasti. Je však možné vydělit zde nejméně čtyři sídelní komory, v nichž probíhá do jisté míry samostatný vývoj. Naznačuje směr celého vývoje osídlení a ekonomiky, a to zejména v souvislosti se statky pražského biskupství a zeměpanským vlastnictvím ve zkoumané oblasti. Poznatky ze studia historických a uměleckohistorických pramenů jsou pak konfrontovány s výsledky bádání archeologického.

Šestá kapitola spolehlivě oproti starším pracím prokazuje slovanské osídlení regionu již od závěru 7. stol. a vyvrací tak starší názory o osídlení oblasti na horní Radbuze až od 10. věku. Původ nejstarších slovanských osadníků hledá v Podunají a do 10. století shledává prvky společného vývoje na obou stranách Českého lesa na území osídleném tzv. Nábskými Slovany.

Inna Mateciucová, Výroba štípané industrie v kultuře s lineární keramikou v oblasti Krumlovského lesa (Brno 1992). 297 stran textu, 48 obrazových příloh.

Diplomová práce je zaměřena na vyhodnocování štípané kamenné industrie z významné neolitické lokality, která se nachází na katastru obce Vedrovic (okr. Znojmo). Je to především kolekce archeologického materiálu z neolitického sldliště a pohřebiště zkoumaného několik desetiletí V. Ondrušem, archeologem MZM v Brně. K tomuto souboru jsou připojeny nálezy, které získala autorka vlastním výzkumem na katastru obce Nové Bránice. Oba soubory představují důležité prameny pro poznání a využití zdroje suroviny v oblasti Krumlovského lesa. Toto území bylo jako surovinová základna vyhledáváno pravěkým člověkem v několika epochách, kdy kámen jako surovina hrál v tehdejší společnosti velmi důležitou roli.

Diplomová práce je rozčleněna do dvanácti kapitol, v nichž se autorka pokusila detailně zpracovat štípanou kamennou industrii z výše uvedených lokalit. K těmto dvanácti kapitolám je připojen stručný závěr, dále pak seznam literatury, seznam zkratk, popisy k obrázkům a obrazová příloha.

První čtyři kapitoly jsou věnovány obecným problémům jako je geograficko-geomorfologické vymezení sledované oblasti, geologická situace, hydrologická charakteristika a přírodní podmínky v neolitu. Dále následuje kapitola „Základní charakteristika jednotlivých surovin“, v níž je podán přehled surovin, které se vyskytly ve sledovaných souborech.

S historii výzkumu ve Vedrovicích — Zábřovicích, okr. Znojmo, nás seznamuje šestá kapitola, v níž je podán přehled archeologické činnosti na této důležité archeologické lokalitě, která svým významem překračuje území Moravy.

Šedmá kapitola je věnována klasifikaci štípané industrie a autorka v ní rovněž vytváří vhodný numerický klíč. Vlastní rozbor štípané industrie hodnocené kolekce obsahuje osmá až desátá kapi-

tola, kde jsou vyhodnoceny prostřednictvím detailní analýzy soubory z Vedrovic a z Nových Bránic. I. Mateciucová dochází k závěru, že naprosto převažuje surovina typu Krumlovský les I, zatímco používání cizích zdrojů bylo značně omezeno. Nicméně je zjištěno zastoupení suroviny polské (oblast Krakovska) a radiolaritu typu Szentgal z oblasti Balatonu aj. Zajímavá je kapitola 11. „Rekonstrukce výrobního procesu“, v níž jsou rozebrány jednotlivé výrobní postupy na sledovaných lokalitách podle prací polských badatelů (Schild, Królik, Marczak 1985, tab. II). Podle jejich vzoru je provedena rekonstrukce výrobního procesu štípané industrie a poznatky jsou prezentovány prostřednictvím různých grafů.

Poslední kapitola se zabývá otázkami zpracování a distribuce lokální suroviny na sídlišti a pohřebišti nositelů kultury s lineární keramikou ve Vedrovicích. Vychází především z poznatků polských badatelů a upozorňuje na některé podobnosti mezi zpracovatelskými osadami v Olszanici a ve Vedrovicích. Též vhodně aplikuje výsledky analýz z jiných lokalit na hodnocené kolekce.

Zdeněk Čizmář, Osídlení Lysické sniženiny lidem kultury s lineární keramikou (Na základě rozboru materiálu a současného stavu bádání), I-III (Brno 1995). I. díl 266 stran a dalších 11 stran nečíslováno, II. díl 167 tabulek, III. díl 49 stran příloh.

Uvedená diplomová práce se zabývá osídlením nositelů kultury s lineární keramikou v Lysické sniženině. V úvodu je vymezen okruh zájmů, které jsou v rámci diplomové práce řešeny a zpracovávány. Je to jednak topografie zvoleného mikroregionu, jednak vyhodnocení archeologického materiálu ze dvou velkoplošných výzkumů Bořitova-„Býkovek“ (výzkum německých badatelů při výstavbě tzv. německé dálnice) a Bořitova-„Písků“ (výzkum pracovníků AÚ ČSAV v Brně). Ve zvláštní kapitole je pak zpracována štípaná, broušená a ostatní kamenná industrie.

Kapitola „Dějiny a vývoj bádání o LnK na Moravě“ se zabývá výraznými mezníky v bádání o této kultuře a kriticky upozorňuje na dosud nepublikované nálezy z větších výzkumů, které „by jistě napomohly výraznou měrou k poznání vnitřní chronologie zvláště mladší fáze moravské LnK s notovou výzdobou...“ (str. 13).

V kapitole „Obecné charakteristiky lokalit“, v níž diplomant popisuje a umísťuje jednotlivá naleziště v rámci zájmového mikroregionu, si všimá polohy vůči vodním zdrojům a konstatuje, že většina sídlišť vystupuje ve střední a jižní části sledovaného území. Převahu zde mají lokality, které se nacházejí na potočních terasách a též těsně u Krhovského hřbetu. Lineární sídliště v Lysické sniženině lze rozdělit do dvou typů. Jednak jsou to sídliště řádná, skládající se ze stavebních komplexů, jednak sídliště krátkodobá, patrně bez vzniku stavebních komplexů.

Kapitola „Popis postupu zpracování sídlišť s LnK a její využití pro rozbor lokalit v Lysické sniženině“ je věnována analýze hodnoceného archeologického materiálu.

Jádro práce představují kapitoly VI. až VIII. („Bořitov-Býkovky — zpracování a vyhodnocení nálezů“, „Bořitov-Písky — zpracování a vyhodnocení nálezů“ a „Srovnání obou nejdůležitějších lokalit“), v nichž Z. Čizmář na základě detailního rozboru archeologického materiálu a prostřednictvím terénní dokumentace se pokusil o rekonstrukci sídelních objektů. Učinně tak analogicky podle zjištěného půdorysu domu č. 1, při specifickém uspořádání některých sídlištních objektů a analýzou keramiky, a to jak po stránce typologické, tak i výzdobné. Vydělení sídelních objektů a přiřazení do určitých fází se opírá o rozbor archeologických nálezů. Prostřednictvím grafů provedl velmi podrobný rozbor výzdoby a sleduje rozmanité závislosti. Na lokalitě Bořitov-„Býkovky“ vyděluje pět vývojových fází, které přiřazuje k jednotlivým fázím dělení kultury s lineární keramikou podle R. Tichého. Obdobně tak činí i u druhého sídliště, kde vyděluje tři vývojové fáze.

Kapitola X. „Ekonomika prvních zemědělců v Lysické sniženině s důrazem na využití zdrojů surovin“ obsahuje rozbor štípané, broušené a ostatní kamenné industrie. Zabývá se zdroji a druhy surovin jak z moravského, tak i z polského území a provádí podrobnou analýzu.

Výsledky diplomové práce jsou shrnuty v kapitole XI. „Srovnání osídlení Lysické sniženiny s Moravou a pokus o zařazení do širšího chronologického komplexu“. Podrobným rozбором line-

ární keramiky z jednotlivých fází osídlení dvou hlavních lokalit Bořitov-“Býkovky“ a Bořitov-“Pisky“ a prostřednictvím výrazných nálezů z Moravy dochází Z. Čížmář k následující chronologii kultury s lineární keramikou: 1. Po fázi IIa lze bezesbýtku přijmout třídění R. Tichého. 2. Fáze IIa je reprezentovaná klasickou notovou výzdobou, rozmachem geometrické výzdoby a přesným umístěním not na koncích linií, úhlech a průsečnicích (tuto fázi dělí ještě na tři subfáze IIa1, IIa2 a IIa3). 3. Fáze IIb geneticky navazuje na fázi IIa, dochází k rozpadu geometrizace a k prudkému nárůstu degenerovaných a degradovaných typů not (došlo k přecenění významu pásky vyplněné vpichy v třídění R. Tichého). 4. Fáze IIc obsahuje prvky mladé lineární výzdoby a přítomnost železovské keramiky a její ornamentaci. 5. III. fáze reprezentuje šarecký typ kultury s lineární keramikou.

Petr Neruda, Ekonomie využití suroviny v mladém paleolitu Ostravska (Brno 1994). 269 str., 73 obr., 13 fotografií.

Cílem magisterské práce bylo zjištění zákonitostí, jimiž se řídila ekonomie zpracování glaciogenního silicitu — hlavní suroviny mladého paleolitu — na dosud známých lokalitách Ostravska: Petřkovic-Landek, Petřkovic II, Hošťálkovice-Dubeček a Hošťálkovice-Hladový vrch. Kromě lokality Hošťálkovice-Dubeček lze všechny stanice přiřadit ke gravettienskému okruhu.

Byl vymezen sledovaný region, shrnuty poznatky přírodovědných disciplín (hydrografie, paleobotanika, paleontologie, petrografie a geologie), podána charakteristika jednotlivých lokalit a zhodnoceny surovinové možnosti jednotlivých stanic i celého regionu: v okolí každé stanice je možné najít sedimenty s obsahem glaciogenního silicitu, který však není tak hojný, jak by se dalo očekávat; navíc se prokázala podstatná vada této suroviny — mrazové poškození hlíz silicitu, které způsobuje rozpadání na menší nevyužitelné bloky.

Technologická analýza ŠI jednotlivých stanic vychází ze soupisu technologických znaků, které byly sledovány pro každý kus ŠI mimo odpad. S pomocí počítače pak byly tyto znaky kříženy podle různých kritérií do kombinací, které mohou osvětlit hlavní charakteristiky analyzovaných industrií. Kolekce ŠI z Petřkovic-Landeku představuje ve sledovaném regionu nejreprezentativnější celek gravetienu (pavlovienu): technologie tamní ŠI byla úspěšně zvládnuta a je možné ji charakterizovat jedním operačním schématem; z hlediska prostorových aktivit je zajímavé sloučení sídlištních, loveckých i výrobních aktivit na této lokalitě. Naleziště Petřkovic II představuje zřejmě projev malé lovecké stanice (jádra ve vysokém stupni exploatace, málo dekortikačních útěpů, vyrovnaný poměr retušovaných a neretušovaných artefaktů) s okolím s polohami s ateliérovou funkcí. Stratifikované nálezy z Hošťálkovic-Hladového vrchu umožnily provedení remontáží; díky jim byly potvrzeny předpoklady velice úsporného využívání glaciogenního silicitu; zřejmě silná podobnost technologie s lokalitou Petřkovic-Landek umožňuje i přes absenci retušovaných nástrojů přiřadit soubor z Hladového vrchu také ke gravetienu. Z hlediska kulturního zařazení je problémem lokalita Hošťálkovice-Dubeček: dvě zdejší zjištěné koncentrace nálezů se od sebe liší; problematická industrie prvé koncentrace s množstvím drasadel a přítomností levallouiského jádra s mladopaleolitickými typy (rydla, čepelka s otupeným bokem) je vysvětlitelná sbíháním dvou složek, z nichž ta mladší s čepelovými jádry připomíná spíše projevy ateliérové činnosti, zatímco druhá s množstvím středopaleolitických typů je spíše projevem sídlištní aktivity.

Pro všechny sledované lokality je typické téměř výhradní zpracování glaciogenního silicitu. Ojediněle se objevily i jiné materiály (křemencového charakteru), které však byly získány rovněž z morénových sedimentů; vzácný radiolarit naznačuje kontakty jižním směrem. Zpracování suroviny probíhalo dosti jednotně s převahou minimálním množstvím množstvím preparačních úprav na jádrech (tento jev souvisel s charakterem získávané suroviny — vzhledem k mrazovým puklinám byly k dispozici poměrně malé bloky silicitu a bylo nutno postupovat co nejušporněji); tvar jádra byl determinován charakterem výchozího bloku a štípač pak ovlivňoval jeho organizaci. Jádra byla nejčastěji jedno- či dvoupodstavová, většinou prismatická. Jiné tvary se objevily ojediněle a změna orientace byla projevem reparace těžní plochy, umožňující jádro co nejvíce vytěžit. Jádra se zrně-

něnou orientací v počátečních stadiích exploatace nalezena nebyla. Ve sledované debitáži se projevuje vysoký stupeň standardizace, který směřoval k výrobě spíše širších čepelí; ty pak představovaly preferovaný typ polotovarů pro výrobu nástrojů. V tomto aspektu se projevila určitá odlišnost lokality Hošťálkovic-Dubeček, kde je využití úštěpových polotovarů podstatně vyšší než na ostatních stanicích. Rozdíly se projeví i v odlišnostech v technologii sblížení, která u gravettienských kolekcí sledovala poměrně jednotné schéma střídání tvrdého otloukače (u preparací a reparací) a měkkého otloukače u clových produktů. U čepelových polotovarů obecně převažoval měkký otloukač nad tvrdým, který byl typičtější pro úštěpové polotovary. Na lokalitě Hošťálkovic-Dubeček pak použití tvrdého otloukače výrazně převládalo i u clových polotovarů.

Mladopaleolitické (gravettienské) osídlení Ostravska představuje významný fenomén moravského paleolitu. Bude velmi žádoucí provést jeho srovnání s oblastí severního sousedství (např. lokality Wójcice s glacienním silicitem nebo Kraków-Spadzista s místním jurským silicitem) i s lokalitami položenými jižněji.

Eva Palupová, Technologie výroby keramiky doby římské (Brno 1994). 108 str., 35 tab.

Cílem práce bylo upřesnit poznatky o výrobních postupech u vybraných druhů římskoprovinciální i domácí barbarské keramiky, případně též postihnout ovlivnění germánského hrnčířství římskými výrobky.

Na souborech keramiky ze žárového pohřebiště u Šitbořic, ze sídliště u Vlčnova — Dolního Němčí a z auxiliárního kastelu v Carnuntu se zjišťovalo složení materiálu včetně příměsí, dále byl studován způsob výroby (tvarování), úprava povrchu, teplota výpalu, tvrdost, výzdoba a zvláštnosti výrobního procesu. K splnění zadání práce byl nutný přístup k laboratorní technice a k pecím, což umožnila firma Geobrick Si & Pe v Brně, kde byly provedeny na vybraných vzorcích petrografické výbrusy (tab. 1–9, kap.2.2). Dále byla v laboratorních podmínkách zjištěna nasákovost varem a objemová hmotnost keramiky. Práci doplňují poznatky o experimentální výrobě mortária podle originálu ze sídliště u Zlechova (kap. 3.1.).

V kap. o současném stavu výzkumu v oblasti technologie keramiky je shromážděna většina dostupné literatury, i když jde převážně o dílčí příspěvky k jednotlivým aspektům keramické technologie. Z přehledu je zřejmé, že takto orientovaných prací postupně přibývá, zvláště v souvislosti s rozvojem experimentální archeologie.

V části věnované římskoprovinciální keramice je cenná detailní rekonstrukce postupu výroby reliéfně zdobené terra sigillata (kap. 2.1.). Z jednotlivých fází náročného výrobního procesu je zajímavé pojednání o výrobě formy (matrice), která mohla být použita 50x až 80x, pokud byla dostatečně silnostěnná, s kvalitně zhotoveným reliéfem a navíc ještě porézní (absorbování vlhkosti z vtažené keramické masy). Velkou zručnost vyžadovalo spojení zdobených a zvláště zhotovených nezdobených částí (okraj, nožka) pomocí tzv. šlikru. Povrchové úpravě TS předcházelo vytvoření jemně rozplaveného koloidního roztoku železitého jílu, který má vhodné vlastnosti se základní surovinou, proto většinou bývá pevně spojen s nádobou.

V průběhu práce došlo postupně k vyjasnění rozdílů mezi glazurou, firmisem, polevou, potahem a filmem a po rozboření různých skupin římské keramiky k formulaci poznatku, že dosavadní třídění moravských keramických importů do jedenácti skupin není z technologického hlediska zcela důsledné.

Hlavní přínos práce spočívá ve výsledcích technologického studia souborů keramiky ze žárového pohřebiště u Šitbořic na Břeclavsku a z germánského sídliště ve Vlčnově-Dolním Němčí (okr. Uh. Hradiště). Závěr z analýzy šitbořické keramiky (kap. 4.3.1) koresponduje do značné míry s relativní chronologií tohoto pohřebiště vypracovanou již dříve (Droberjar-Kazdová 1993: ČMM LXXVIII, 97–149). Podarilo se rozpoznat použití otočné podložky na keramice z konce starší doby římské a v nálezech z přechodného období (B2/C1) zjistit vedle nádob tvarovaných v ruce také keramiku zhotovenou na kruhu (hroby 6,9,13). Z mladofinských celků pak pochází techno-

logicky variabilní keramika s převahou v ruce tvarovaných jedinců, vypálených v průměru okolo 790°C. Kromě toho jsou pro uvedené období doloženy misky vytáčené na kruhu (hrob 26), které poněkud připomínají římské prstencové misky.

Technologický rozbor srovná keramiku z Vlčnova-D. Němčí upozornil na nápadně vylehčené zlomky, které většinou pocházejí z chat a zásobních jam (v kolekci ze šitbořického pohřebiště chyběly). Se zřetelem na místa nálezů lze vyslovit domněnku, že pórovité nádoby držící vlhkost mohly sloužit k uchování některých druhů potravin. Zajímavé jsou i další poznatky, např. výroba na kruhu doložená u 7% z celkového počtu jedinců.

V závěru je nastíněno vysvětlení příčiny technologických rozdílů mezi římskou a barbarskou keramikou. Rozhodující je tedy odlišný stupeň organizace hrnčířství s různou mírou specializace. Domácí obyvatelstvo většinou trvalo na tradičních výrobních postupech a navíc mu chyběla motivace pracně přejímat římské technologie, když bylo možné získat v jihomoravském prostředí atraktivní keramiku relativně snadno obchodem. Přesto lze jistý odraz působení římského zboží na barbarskou keramickou výrobu pozorovat (imitace římských skleněných a kovových nádob, použití hrnčířského kruhu).

Jana Benešová, Slovanský šperk ve východních Čechách (Brno 1994). 102 str. textu, 97 str. soupisu, 20 kreseb. tab., 3 mapy.

Téma práce z materiálu konkrétního regionu, který autorka z autopsie zná a ve kterém již několik let archeologicky působí, se setkává s určitými potížemi při zpracování nálezů slovanského šperku z tohoto prostředí v časovém rámci 6.-11. stol., tedy celého půl tisíciletí. Skutečnost, že značná část pramenného fondu pochází ze starších a starých nálezů, je bez dostatečné dokumentace a jednotlivé předměty nebo celky jsou uloženy v různých muzeích, kde se mnohdy ztratily, nebo nemohly být nalezeny. V práci je uvážlivě zvolen rozsah a forma: širší celkový přehled vymezeného regionu se stručnou charakteristikou vývoje a dokladů pravěkého osídlení, s přehlednou rekapitulací nejstarších pramenů rázu historického, vyčerpávajícím soupisem lokalit se slovanskými nálezy a soupisem nálezů slovanského šperku. Hlavním těžištěm práce je pak vlastní rozbor nálezů jednotlivých šperků, jejich datování, určení jejich proveniencí a pokus o jejich sociálně-ekonomickou interpretaci.

Studie prozrazuje autorčinu precizní a komplexní heuristickou práci; svědčí o tom nejenom úvodní části práce (vymezení regionu, geomorfologický přehled, přehled dějin bádání, shrnutí pravěkého vývoje oblasti, přehled historických zpráv), dále také velmi pečlivý a dobře uspořádaný soupis lokalit a nálezů slovanského šperku, který dává možnost dvojité až trojitě kontroly správnosti údajů a především rozsáhlý seznam použité literatury (26 str.), z níž nemalá část titulů pochází ze starších, zaniklých a dnes málo dostupných regionálních periodik, nebo z nálezových zpráv, které autorka musela vyhledávat v řadě institucí. I přes tuto časově náročnou a svědomitou práci se však musela smířit se skutečností, že okruh nálezů, na něž soustředila svoji hlavní pozornost, je poměrně chudý (z téměř 500 slovanských lokalit jen asi 75 poskytl nálezy slovanských šperků a ozdob, tj. každá 6.-7. lokalita), druhově nepříliš variabilní (náušnice, záušnice, perly — korály, křížek, prstény, nákrčník, nákončí, jehlice, kroužky, depot zlomkového stříbra) a také časově nerovnoměrně zastoupený. Jen sporadicky je doloženo starohradištní období, nepoččetně střední doba hradištní (dominantní lokalita Prachovské skály — tj. Pařezská Lhota, Prachov, Záměstí) a rozsáhlejší soubor poskytující až teprve šperky a ozdoby, které spadají do mladší doby hradištní. Tuto kolekci (v níž jsou nejpočetněji zastoupeny záušnice) podrobněji analyzovala, přičemž konfrontovala názory jednotlivých badatelů (Turek, Sláma, Krumphanzlová, Hejna a d.) se svými vlastními závěry a dospěla k uvážlivému a střídavému hodnocení jak v otázkách datování, tak i jejich proveniencí. Vzhledem k tomu, že mohla ve své práci použít materiál, který byl ve své převážné většině již publikován (přibližně 500 exemplářů šperků a ozdob, nepublikovaných pouze kolem 20), a to často na nesouměřitelné úrovni, musela se orientovat v názorech vyplývajících z určitých dobových představ i rozdílné odborné výše autorů.

Jiří Macháček, Podunajský typ keramiky aneb keramika středodunajské kulturní tradice (Brno 1994). 206 str., 105 grafů, 34 kres. tab., 10 kres. přloh.

Práce je zaměřena na objasnění původu a chronologického zařazení slovanské keramiky označované jako podunajský typ a zformulování specifik, která ji odlišují od keramiky středohradištního období. Autor se rovněž pokusil zhodnotit únosnost názorů o souvislosti této keramiky s tzv. druhou vlnou slovanské expanze (jižním proudem), či její možnou návazností na pečkovskou keramiku; o stanovení etnicity jejích producentů a vlivech, které se na její útvarění mohly podílet. Rovnocennou složkou studie je rozbor a charakteristika ekonomických a společenských struktur, v jejichž rámci docházelo k jejímu vzniku a dalšímu vývoji. Základními prameny práce byl vedle literatury archeologický materiál — publikovaný i dostupný nepublikovaný — z našich, případně zahraničních lokalit i analýzy, získané uplatněním přírodovědných metod (výbrusy keramiky ad.).

Textová část práce je členěna do pěti kapitol — 1) Úvod, 2) Poznámky ke stavu bádání, 3) Analýza nejstarší slovanské zdobené a obtáčené keramiky ze střední Evropy, 4) Závěr, 5) Seznam literatury; neobsáhlejší jsou kapitoly 2 (69 str.) a 3 (103 str.) — tato pak tvoří vlastní těžiště práce. Již v partii věnované přehledu bádání o počátcích slovanské keramiky a směrech jejího dalšího vývoje osvědčil J. Macháček nejen velmi solidní přehled současné i starší produkce, ale zejména houževnaté zaujetí touto problematikou. To jej nepochybně vedlo k tomu, aby zevrubně rekapituloval genezi počátků a vývoje zájmu o tuto oblast, která se ve slovanské archeologii začala prosazovat jako jedna z klíčových otázek až v poválečném období. Podářilo se mu postihnout celou šíři a mnohotvárnost jak problematiky, tak přístupu k jejímu řešení (za cenu citování dnes již zastaralých názorů, nebo autorů, kteří jen mechanicky přejímali a aplikovali řešení ostatních). Vypracoval přehled, který v naší literatuře v takovém rozsahu dosud nebyl publikován.

Vlastní jádro práce tvoří analýza nejstarší zdobené a obtáčené keramiky ve střední Evropě. (K více než 100 str. textu se nedílně váže 105 grafů a 34 kresebných tabulek, které prezentují výběr z pramenného fondu, který autor použil a i způsob jeho počítačového zpracování a vyhodnocování paralelně z několika hledisek.)

Základní otázku, totiž specifikaci pojmu keramika podunajského typu, se pokusil objasnit metodou vylučovací: totiž tím, co již keramika podunajského typu není, a to jak z hledisek chronologických, etnických a případně geografických. Touto metodou, t. j. oddělením neslovanských typů keramiky na jedné straně a keramikou vyvíjející se od počátků z neslovanských tradic na straně druhé a respektováním geografického rozmezí mezi západní a východní slovanskou sférou (oblast kultury Luka Rajkovecká) se mu podařilo vymezit teritoriální rámec výskytu a vývoje keramiky podunajského typu: na západě mezi horním Mohanem a středním Labem, na severu povodím horní Visly a horní Odry, obloukem Karpat na východě a Karpatskou kotlinou a středním Dunajem na jihu a rovněž specifikoval rozdíly mezi keramikou středo- a dolnodunajskou.

Velká pozornost v práci je věnována vlastnímu rozboru pramenné základny. Východiskem je keramika z kostrových pohřebišť na jižním Slovensku (nejprobádanější oblast s největšími nálezovými celky) a několik zkoumaných lokalit na Moravě a v Horním Rakousku; jako pracovní metoda je použita jednoduchá kvantitativní analýza a za nejvýraznější charakteristikum určen tvar nádoby sledovaný indexem poměrů mezi rozměry jednotlivých částí nádob (dno a výška, ústí a výška, případně ústí a výduť, dno a ústí). Tyto proměny pak sledoval v závislosti na prostoru, čase a funkci; jeho počítačovou databázi tvořilo více jak 2 tisíce nádob, v konečném vyhodnocení však pracoval s menším počtem nádob, pocházejícím z 11 lokalit (Prša, Děv. N. Ves, Holiare, Štúrovo, Nové Zámky, Želovce, Břeclav-Pohansko, Gusen, sídliště Poštorná-Štolgova jáma, Brno-Starý Lískovec, Ostrožská N. Ves). Získané výsledky jsou dokumentovány na grafech a dále ověřeny testem pro dva nezávislé výběry (Kolmogorov-Smirnov); tyto závěry pak konfrontovány s názory, ke kterým dospěli další badatelé klasickým archeologickým postupem. Na základě této analýzy se došlo ke zjištění, že kořeny sledovaného typu keramiky nevycházejí z oblasti dolního Dunaje (nesouvisí tedy s velkými etnickými přesuny — viz Z. Čilinská), ale spíše vycházejí z tradic pozdně římského prostředí Norika, Panonie, případně Récie. V sledovaném souboru keramiky pak lze rozlišit některé skupiny: keramiku ze žárových hrobů 7.-8. stol., která navazuje na tradice pražské-

ho typu, keramiku z jihoslovenských kostrových pohřebišť, která je výsledkem vzájemného působení potiského a pražského typu a keramiku z kostrových hrobů v Horním Rakousku, na níž je patrný vliv merovejské a rané německé keramiky. Celá studie znamená přínos nejen jako fundovaný přehled současné situace stavu, potřeb a směrů dalšího bádání, ale je v určitém smyslu průběžným kamenem adekvátnosti použití počítačového zpracování dat pro řešení konkrétních otázek.

Zdeňka Nerudová, Levalloiské tradice v počátcích mladého paleolitu na Moravě (Brno 1995). 136 str., 40 tab.

Cílem magisterské práce bylo studium levalloiské techniky (metody) výroby ŠI a jejich proměn na materiálu časného mladého paleolitu z Moravy. Byly analyzovány 3 klíčové stanice szeletienu. Ofechov II a Ondratice VII (se ŠI s uplatněním levalloiské techniky) a Jezeřany I (bez levalloiské techniky). Pramenný materiál (debitáž, jádra, nástroje, odpad) byl zpracován pomocí databáze pomocí deskripčního systému, vytvořeného na podkladě studií K. Valocha a M. Olivy. Zvláštní pozornost byla kromě levalloiské debitáže věnována i deskripci listovitých hrotů (při studiu listovitých hrotů autorka vycházela z práce Haesaerts-Sírkovy 1979, vlastní levalloiskou metodu pojímá v intencích E. Boedy, 1988, 1990, 1993), což umožnilo provést sumarizaci tvarů hrotů a následně vyčlenit několik skupin listovitých hrotů.

Každá z výše uvedených lokalit náleží v rámci Moravy jinému regionu a navíc je i různě umístěná ve vývojovém kmene szeletienu, což se projevilo i ve výsledcích analýzy. Jezeřany I, jakožto představitel nejstaršího szeletienu na Moravě se vztahem k micoquieniu, mají nejvyšší procento zastoupení místního rohovce (typu Krumlovský les), dále spongolitu (křídový rohovec) — celkem přes 90% ; zbytek představují radiolarit, sílex a neurčené kusy. V Ofechově II klesá zastoupení rohovce typu Krumlovský les, naopak přibývá radiolaritu, sílexu, spongolitu a rohovce ze Stránské skály (40 % zastoupení v kolekci). Téměř vyrovnané je surovinové spektrum z Ondratice VII: zhruba 30 % tvoří rohovec typu Krumlovský les a radiolarit, zbytek připadá na sílex, spongolit a přepálené a neurčené kusy; stejně jako v Jezeřanech I ani zde nebyl zjištěn rohovec ze Stránské skály. Ondratická stanice má ze studovaných lokalit nejbližší k počátkům pavlovienu (Valoch 1990; Valoch et al. 1993). Důležitým poznatkem je ojedinělá přítomnost surovin importovaných z velké vzdálenosti (maďarský radiolarit, bukovo-horský křemenný porfyr — podle určení A. Pflichystala). Tyto importy naznačují určitou formu kontaktů mezi třebaš a značně vzdálenými skupinami szeletiených lovců.

Typologicky náleží všechny 3 kolekce různým vývojovým fázím szeletienu a to i přes přítomnost levalloiské metody, která ale má, jak v Ondratcích tak v Ofechově, menší než 10% zastoupení. Levalloiská technika je uplatňována na všech surovinách; neváže se tedy nijak na rohovec ze Stránské skály. Příznačný není ani určitý typ levalloiské metody, jak je definoval E. Boeda; vyskytují se vedle sebe jak metoda „lineární“ s jedním cílovým úštěpem, tak metoda „rekurentní“ se sérií produktů (úštěpů/čepelí). Levalloiská debitáž není rozhodující složkou studovaných souborů, ani nijak neovlivňuje ostatní debitáž nebo způsob těžby jader. **Levalloiská a počáteční mladopaleolitická metoda spolu koexistují bez zásadního ovlivňování (oproti bohunicieniu).**

Technologicky lze szeletien na Moravě formulovat následovně:

1. Kombinování různých metod za účelem získání debitáže: úštěpová a čepelová mladopaleolitická jádra vedle levalloiských, zejména od střední fáze szeletienu.

2. Z toho plynoucí nejednotnost v použitých technikách, kde tvrdý otloukač je uplatňován na levalloiskou debitáž, měkký na čepelová jádra.

3. S výjimkou škrabadel na čepeli nebyla prozatím prokázána souvislost mezi určitým polotovarem a nástrojem, nebo nástrojem a surovinou. Pouze některé výrazné nástrojové typy, jako listovité hroty nebo škrabadla jsou spíše vyrobeny z kvalitnějších druhů suroviny.

4. Jádra jsou připravována jednoduchým způsobem a často jsou opuštěna už po vytěžení několika málo úštěpů nebo čepelí. Jen vzácně vykazují větší vytěženost jádra z kvalitnějších surovin (sílex).

5. Na výrobu nástrojů jsou využívána všechna stadia těžby jader (např. škrabadlo vyrobené na úštěpu vrchlíkovitého charakteru).

Szeletien na Moravě představuje jakýsi „technologický vývojový kotol“, který se nechává ovlivnit bohunicenskou (?) levalloiskou metodou aniž by ji dostatečně pochopil, ale přitom se jeho nositelé v počátcích trvání své kultury intuitivně snaží o čepelovou metodu. Až později jsou v tomto směru více ovlivněni nastupujícím aurignacienem a sami mu částečně předávají tradici listovitých hrotů (Oliva 1990). Zatím nelze uvažovat o tom, že by szeletienci došli k čepelové metodě přes levalloiskou čepelovou debitáž.

Pavol Ivan, Germánska výzbroj v dobe rímskej (Brno 1995). 169 str., 19 kresebných obr., I-VI tab.

Cílem magisterské práce bylo vyhodnocení germánských zbraní z pohřebišť na jihozápadním Slovensku v širším kontextu militáří ze sousedních oblastí, především z jižní Moravy a Dolního Rakouska. Práce měla přispět k upřesnění chronologie, funkce a společenského významu zbraní z vymezeného území v době římské.

Za metodická východiska byl zvolen podrobný metrický a typologický rozbor jednotlivých kategorií nálezů, doplněný následně srovnávací analýzou publikovaných předmětů.

Vstupní kapitola „Náčrt historických udalostí“ připomíná důležitá data prvních čtyř století n. l. a rámcově upozorňuje na vývoj římskogermánských vztahů v oblasti nad středním Dunajem.

Ve 2. kap. je předložen návrh třídění hrotů kopí, oštěpů a šípů podle metrických údajů a tvarových hledisek. Zvolené intervaly naměřených veličin umožnily rozdělit hroty do čtyř skupin: 1. kopí, 2. framea (z hlediska metriky jak pro boj zblízka, tak i na dálku), 3. lehké oštěpy, 4. hroty šípů. Uvedené třídění podle rozměrových hodnot je pouze jednou z dalších možností klasifikace. Projevily se také rozdíly mezi hroty používanými ve starší a mladší době římské: pro starořímské exempláře je nápadná tvarová variabilita, velikost a masivnost, zatímco v mladší době římské poněkud uniformně převládaly lehké oštěpy, většinou se šterbinovitými tulejkami.

Pojednání o mečích (kap. 3), dělených tradičně na jednosečné a dvoječné, obsahuje tato zjištění: Ze sledované oblasti se nálezy mečů nápadně koncentrují na JZ Slovensku. Nejčastěji se ukládají do hrobů spolu se štítem, případně s hrotem kopí či oštěpu. Největší počet mečů se datuje do fáze B1c s přesahem do B2; v mladofřímském období se již v hrobech neobjevují.

Následující 4. kap. je věnována rozboru kování štítů (varianty štítových puklic, držadel a okrajového kování).

V rámci analýzy ostruh (kap. 5), byla vypracována chronologie výskytu jejich variant (tab. VI). Stoličkové ostruhy se v germánském prostředí vyskytují do 3. století. Tehdy se začínají objevovat ostruhy s asymetrickými, různě dlouhými rameny. Z nálezového kontextu ostruh je zřejmé, že germánští jezdcí byli běžně vybaveni oštěpem, méně často měli k dispozici současně meč a štít.

Pro úplnost se v práci připomínají také ojedinělé zbraně, používané v době římské jen zřídka. V kapitole 6. jsou zmínky o výskytu sekery, o použití praku, jedu a o případných archeologicky nezachytitelných bojových prostředcích.

7. kap. zjišťuje zastoupení různých kombinací zbraní ve 120 hrobových celcích na sledovaném kvádském území. Z četností je zřejmé, že se ve starořímských hrobech nejčastěji vyskytuje samotný hrot kopí (50 %). Na druhém místě je to kopí se štítem a mečem v kontextu další bohatší výbavy (15 %). Následuje kompletní výzbroj (hrot kopí, štít, meč) s ostruhami a s jinou bohatou výbavou. Zbývající možnosti (kopí + štít, meč + štít, samotný štít) jsou doloženy jen přibližně 5 %. V mladší době římské byly hroby vybavovány zbraněmi podstatně méně. Nejčastěji se vyskytoval oštěp (i více kusů v jednom hrobě), dále oštěp + ostruha a oštěp + štít. Meče ani hroty kopí nebyly zjištěny. Úbytek výbroje v mladofřímských hrobech souvisí patrně s celkovou redukcí hrobového inventáře tohoto období. Uvedené poznatky se staly východiskem pro další úvahy a závěry.

V 8. kapitole („Historické a kulturno-spoločenské závery“) jsou obsaženy poznatky týkající se postavení bojovníků v germánské společnosti. Jde o historický pohled na problematiku zbraní

a vojenství u podunajských Germánů. Zbraně ukládané v době římské do hrobů mají spojitost s náboženskými představami, současně jde také o atribut společenského postavení pohřbeného. Skladba militáříů spolu s dalším hrobovým inventářem odráží do značné míry proces přeměny „běžných“ nespécializovaných bojovníků na vyhraněnou a privilegovanou vrstvu válečníků.

Tomáš Drobný, Vývoj středověkých ostruh od 11. do počátku 16. století (Brno 1995). 136 str., 339 obr.

Úkolem magisterské práce bylo shromáždit, dokumentovat a analyzovat ostruhy raného a vrcholného středověku na Moravě, vytvořit jejich typologickou klasifikaci a navázat na výsledky jednotlivých historických disciplín (sfragistika, heraldika, dějiny umění) dospět k datování jednotlivých typů.

Metodickým úvodem vlastní analýzy je přehled vývoje ostruh do 10. stol. a naznačení problematiky jejich vzniku. Důležitý je bezesporu oddíl týkající se technologie výroby a použití ostruh včetně zařazení výroby ostruh vrcholného středověku do širšího kontextu středověké řemeslné výroby, její specializace, konfrontace těchto poznatků s písemnými prameny i upozornění na možnost výroby ostruh ve zjednodušené podobě vesnickými kováři. V připojené části o metodice bádání se T. Drobný stručně zamýšlí nad jednotlivými metrickými údaji ostruh a mluví o jejich důležitosti pro chronologii, typologii a deskripci.

Těžiště práce je v částech popisujících jednotlivé typy ostruh a stanovujících jejich chronologii. Jsou děleny do dvou velkých a časově odlišných skupin — **ostruh s bodcem** a **ostruh s kolečkem**. Ty jsou ještě dále členěny na určité chronologicky a typologicky odlišné skupiny. V moravských nálezech je dosud registrováno 45 exemplářů ostruh s bodcem a rozbor dokladů jasně ukázal chronologický přesah některých variant až k přelomu 13. a 14. století.

Větší část práce je věnována ostruhám s kolečkem a jejich třídění na jednotlivé typy a varianty. Celkem je zde zpracováno 294 kusů. Ostruhy s kolečkem jsou děleny do několika základních skupin (ostruhy s kolečkem 13. až počátku 14. stol.; ostruhy 14. stol. s ramenem ukončeným jedním očkem; ostruhy se dvěma očky konce 14. a 15. stol.; pozdně středověké a renesanční ostruhy).

Závěr obsahuje stručné shrnutí poznatků vyplývajících zejména z analýzy zpracovávaného souboru pro typologické třídění ostruh, chronologii i technologii výroby. Důležitá je i bibliografie literatury k tématu a hlavně katalog nálezů z Moravy a Slezska s příslušnou obrazovou dokumentací. Závěry, které práce obsahuje, jasně naznačují, že ostruhy konce raného a hlavně vrcholného středověku představují chronologicky citlivý inventář vhodný v řadě případů pro datování. Zde se T. Drobnému podařilo upřesnit chronologické postavení některých typů ostruh či alespoň naznačit možná řešení a vyslovit určité pracovní hypotézy.